

Starten på massutvandringen via Malmö 1852–1874

En rymningsbenägen Malmökvinnna
– och de som följde efter

AV HENNING BENDER

Inledning

Det är allmänt känt, att nuförtiden använder boende i Skåne, Blekinge och södra Småland oftast Köpenhamn som utgångspunkt för sina utlandsresor. Det beror inte bara på Öresundsbron utan också på att resan via Kastrup ger sydsvenskarna fler valmöjligheter, färre ombyten och ofta billigare resor än om turen skulle gå via Stockholm eller Göteborg. Men redan i mitten av 1800-talet for de flesta utvandrare från södra Sverige via Köpenhamn. Åren 1852–1914 rör det sig om mer än en kvarts miljon sydsvenskar, eller en fjärdedel av den samlade utvandringen från hela Sverige och därmed blev Malmö den viktigaste utvandringshamnen efter Göteborg.

Denna stora svenska reseaktivitet till utlandet via Malmö och Köpenhamn kom på allvar i gång omkring 1852, i och med att stora grupper av skandinaviska mormoner samlades och organiserade sig i den danska huvudstaden för att tillsammans med andra troende resa till Utah i västra USA. Från Köpenhamn sände mormonerna 1852 och under resten av 1800-talet mer än 40 000 skandinaver över Atlanten. Att just Köpenhamn valdes som samlingsplats, berodde på att fullständig religionsfrihet infördes 1849 i Danmark, medan det i Sverige (och Norge) en god bit in på 1860-talet förblev ett brott att avvika från statskyrkans lära.

Den mormonska ”kickstarten” av utländska gruppresor lade grunden till att just Malmö blev Sveriges näst viktigaste avreseort för den stora folkvandringen till Amerika. Själv bidrog Danmark nämligen inte med tillräckligt många utvandrare för att bli en trafikknutpunkt utan var tvärtom det land i Skandinavien som hade minst utvandrare i förhållande till befolkningstalet. Därför var det de flesta år

Fig. 1. Utvandrare på Larsens Plads målad av Edvard Petersen under våren 1890. Tavlans visar Amerikabåten S/S Island före avgång, sett från Amalienborg i Köpenhamn. Den lilla familjen i förgrunden är knappast dansk, snarare skånsk. Även 1890 var det fler svenskar än danskar som utvandrade via Köpenhamn. Kvinnorna i gruppen har sjalett och inte hatt som danska kvinnor brukade ha när de skulle vara lite uppklädda. Det finns inte heller någon man i gruppen. Svenska män reste många gånger i förväg för att tjäna ihop pengar så att resten av familjen också kunde åka över till Amerika. – Konstnär: Edvard Petersen. Aros Kunstmuseum, Aarhus.

fler svenskar än danskar som avreste från Köpenhamn. Bevarade biljettlistor från Malmö och Köpenhamn visar också, att fler än hälften kom från Skåne och Blekinge, en fjärdedel från Småland, medan den sista fjärdedelen huvudsakligen bestod av sydsvenskar som bodde i Amerika, men som varit på besök i hemlandet.

Att antalet utvandrare via Malmö är mycket större än man hittills antagit, beror på att mitt källmaterial består av antalet biljetter som utfärdats i Köpenhamn eller Malmö och inte som i svensk utvandrarsstatistik baseras på utflyttningslängderna i kyrkoarkiven. Det visar sig nämligen, att en stor del av utvandarna inte alls vände sig till prästen i hemförsamlingen för att få flyttningsbetyg, utan väntade med att köpa biljett tills man kom till Köpenhamn, där man inte krävde betyg. Motiven för utvandringen via Öresund kan ha berott på en önskan att komma från religionstvång eller värnplikt eller för de flestas del, att det var enklare att själv få bestämma, när man ville resa. Dessa utvandarresor ger naturligtvis stora problem

för dagens svenska släktforskare, som inte kan hitta släktingars namn, antal och resvägar i svenskt material utan bara i danskt, tyskt, engelskt eller amerikanskt.

Särskilt komplicerat är det att hitta dessa ”osynliga” utvandrare i Malmö före 1874, då enda källan är kyrkoarkivens utflyttningslängder och polislistorna från Köpenhamn. 1852–1874 köpte 5 122 sydsvenska mormoner och minst 17 000 ”vanliga” sydsvenska utvandrare sina biljetter i Köpenhamn. Detta faktum är inte bara viktigt för släktforskare utan visar också hur den stora utvandringen via Malmö började. Den inleds 1852 av tillresande amerikanska *mormonmissionärer*, som lockade med evig frälsning av själen och kom efter 1866 istället att styras av

Fig. 2. Det var under arbetet med tunnel nummer 3 mellan Wyoming och Utah – kortet taget på hösten 1868 – som Carl Rosberg blev svårt sårad av ett fallande klippblock den 4 november 1868. Fotografen Andrew J. Russell (1829–1902) dokumenterade byggandet av den stora transkontinentala järnvägen 1867–1869. – Foto: Andrew J. Russell. Library of Congress, Washington DC.

ett stort antal inbördes konkurrerande *reseagenter*, som var och en försökte fresta med det jordiska paradiset i Amerika, som just deras transportsällskap stod för. Den hektiska lanseringen berodde på att för tiden enormt stora investeringar i ångfartyg och järnvägar skulle förräntas under transportrevolutionen i slutet av 1860-talet, när ångmaskiner kom att ersätta hästar och segel. Redan i maj 1869, 4 år innan Jules Verne gav ut ”Jorden runt på 80 dagar”, skrev svenska tidningar att man nu kunde resa jorden runt på 75 dagar! Anledningen var att den transkontinentala järnvägen Union Pacific mellan New York och San Francisco färdigställdes och förkortade resan genom Nordamerika till 7 dagar mot tidigare minst 7 månader.

Mormonmissionen och utvandringen

En snabb förbindelse, som också passerade Utah, var avgörande för mormonerna i Utah och dess ledare Brigham Young (1801–1877). Därför köpte han inte bara en viktig aktiepost i järnvägssällskapet, utan avlönade också ca 2 000 järnvägsarbetare bland de nyligen anlända mormonerna, främst skandinaver. En av dem var skeppstimmermannen *Carl Rosberg* (1825–1868) som kommit från Malmö 1859 med sin familj. Hans uppgift blev att tillsammans med andra förstärka de fyra långa tunnlar, som skulle leda tågen västerut genom Rocky Mountains. Men arbetet var farligt, forcerades dessutom och Carl blev allvarligt skadad den 4 november 1868 när en tunnel störtade samman. Efter att ha burits ner från bergen avled han 1½ vecka senare under svåra plågor, utan att ha återsett hustrun Helena Ericksson och sina sju minderåriga barn. Alla, både Carl och familjen, har dock lämnat efter sig gravstenar, som berättar om hans historia och hustruns och barnens memoarer ger oss ytterligare stoff.

Några gravstenar över malmöiter i västra USA

Det är inte helt lätt att se, att fotot av gravstenen på Kaysville kyrkogård i närheten av järnvägsknutpunkten Ogden i norra Utah över ”CARL ROSEBERRY, BORN AUG. 26, 1825, AT HEBE SKONE SWEDEN” avser Carl Nilsson Rosberg från Malmö, för varken namn, födelsedatum eller plats passar. Han föddes inte i Hebe (Hyby?) utan i Uppåkra inte långt från Lund den 18 augusti 1825, där hans far var husar fram till 1832, senare skollärare i Tågarps hed i Burlövs socken. 1842 flyttade Carl till Malmö, blev timmermansgesäll och gifte sig den 7 april 1849 med *Helena Ericksson Jönsdotter* (1822–1899). De fick elva barn, fem i Malmö och sex i Utah. Tre av de som fötts i Malmö och fyra i Utah nådde vuxen ålder.

Helenas gravsten återfinns i södra Arizona, i ökenstaden Pima, mer än 1500 km söder om Carls gravsten. Efter hans död måste Helena och hennes sju barn

Fig. 3. Carl Rosberg eller Charles Roseberry som han kallade sig i USA. – Foto från 1867 ur boken *Pioneers and prominent men of Utah 1847–1868*, s. 487. Salt Lake City, 1913.

Fig. 5. Helena Rosberg före flytten till Arizona, ca 1875. – Foto: Ancestry.com.

Fig. 7. Ingången till Pima Cemetery, Graham County i sydöstra Arizona. I bakgrunden det 3 300 meter höga Mount Graham. – Foto: www.findagrave.com.

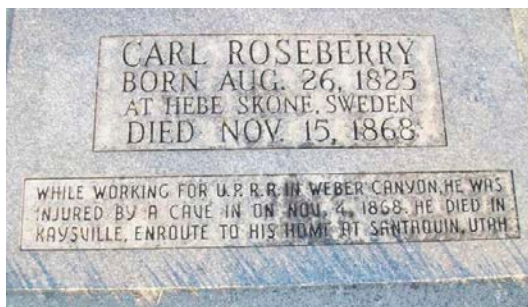

Fig. 4. Gravstenen över Carl Rosberg/Charles Roseberry på Kaysville kyrkogård i Davis County, Utah. – Foto: Ancestry.com.

Fig. 6. Gravstenen över Helena Ericksson Rosberg/ Helena Arricksen Roseberry på Pima Cemetery, Arizona. – Foto: Ancestry.com.

leva ”ur hand i mun” av tiggeri och tillfälligt arbete. Hon gifte aldrig om sig, även om det var vanligt bland mormoner, att änkor gifte sig med män, som hade råd att försörja flera hustrur. Brigham Young t.ex. hade 55 hustrur! Istället slöt hon sig till en sekt, som fanns bland de skandinaviska invandrarna och som levde efter korporationsidéen med storfamiljer med gemensam ekonomi och fördelning. Levnadssättet fördömdes dock av mormonkyrkan 1877 och de svenska, norska och danska lärjungarna drevs söderut till Arizona och Mexiko.

GRANDMOTHER ROSEBERRY står det på stenen över HELENA ARRICKSEN, som avled den 18 december 1899 och med tiden omgavs av 21 gravstenar, som tillhörde hennes barn, barnbarn och barnbarnsbarn, svärsöner och -döttrar. I verkligheten en hel minnespark över en skånsk utvandrarfamilj, där många i familjen gift sig med folk från Nordsjälland. På Helenas gravsten anges, att hon föddes den 11 oktober 1822 i WINNEGA HEBE, SHONE SWEDEN, vilket betyder att hon kom från Vinninge, Hyby socken, inte långt från Klågerup mellan Staffanstorp och Svedala. Det står också att Helena vid sin död bodde hos dottern Hannah. *Hannah Roseberry Larsen* (1861–1907), nummer fyra av de sju överlevande barnen, gifte sig med en mormon från Hellebæk vid Helsingör. Gravstenen beskriver också att Helena kom till Amerika 1859 och att hon döptes i Malmö den 4 augusti 1853 som en av de allra första mormonerna i Sverige. Av allt att döma förblev hon starkt troende i hela sitt liv och äras i Arizona som ”*den fattiga änka som gav sin sista skärv*”, närmare bestämt när hon i januari 1887 som första bidragsgivare skänkte sitt sparkapital på \$5 till uppförandet av ett tempel i Mesa, Arizona. Redan 1883 skrev hon sina memoarer, men innan vi vänder tillbaka till dem, bör förhistorien till mormonutvandringen från Malmö och senare Sverige skildras.

Den skandinaviska mormonmissionen

Mormonkyrkan eller som medlemmarna själva kallar den ”Jesu Kristi Kyrka av sista dagars heliga” upprättades 1830 i USA, där sekten snabbt blev impopulär. Detta inte minst på grund av att man tillät polygami i ett nybyggarsamhälle med alltför få kvinnor. Dess ledare förföljdes och lynchades och medlemmarna hade 1847 sökt sin tillflykt till en högt belägen öde saltslätt i Rocky Mountains. Att bygga upp ett helt nytt samhälle på den ofruktbara slätten mellan öken och berg krävde långt fler resurser än vad den lilla skaran av mormoner förfogade över. Därför var huvudtemat på ett kyrkomöte den 6 oktober 1849 i Salt Lake City, hur man skulle skaffa arbetskraft. I mötet deltog två skandinaver, *Peter Olsen Hansen* (1818–1895) från Köpenhamn och *Johan Erik Forsgren* (1816–1890) från Gävle. Bägge var sjömän, som blivit mormoner i Boston på 1840-talet och sedan följt den lilla gruppen västerut. Forsgren hade varit officer i gruppens milis, medan Hansen använt tiden

till att översätta Mormons bok till danska. På mötet berättade de om Danmarks nya grundlag av den 5 juni 1849, som tillät religionsfrihet och därför möjlighet för att rekrytera arbetskraft, vars eviga frälsning betingades av att man reste till Utah. Resekostnaderna, som kunde bli stora, föreslogs bli täckta av ”en evig fond”, där det ”eviga” bestod av ett lån som skulle återbetalas efter man anlät till Utah.

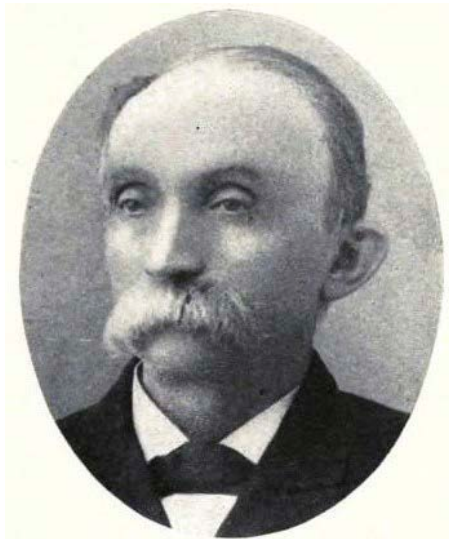
Kyrkans ledare Brigham Young godkände planen och en karavan med Hansen och Forsgren som deltagare sändes österut och nådde efter nio månaders resa i juni 1850 ett Köpenhamn, som var präglad av krigströtthet efter mer än två års blodigt krig. Ett lättförståeligt religiöst budskap, avgivet på danska med löfte om ”gratis” resa till det förlovade landet Amerika, spred sig därför som en skogsbrand och under sommaren och hösten 1850 bredde sekten ut sig över hela Danmark och följande år (1851–1853) vidare till Slesvig, Norges sydkust, Island och Skåne.

Smittan från Danmark

Svenska myndigheter försökte stoppa ”smittan” från Danmark med böter, fängelse eller landsförvisning. Missionärer från Själland, som nådde Skåne, blev satta i båtar och fördes tillbaka över Öresund. Den svenskfödde Forsgren ville man skicka till Amerika efter att han försökt att etablera en församling i Gävle. Han avvek från fartyget i Helsingör och fortsatte istället att missionera i Nordsjälland bland de mer än 3 000 skånska gästarbetare, som arbetade i den danska krigsindustrin under det första slesvigska kriget 1848–1851. En som omvändes var smedgesällen *Anders Wilhelm Winberg* (1830–1909) från Lund, som blev ledare av den skånska missionen efter att Forsgren rest till Utah i december 1852. Winberg, som missionerade i hemlighet i Malmö, omvände skraddargesällen *Hans Pehrsson Lundblad* (1821–1868), som i sin tur övertog ledarskapet för den skånska missionen, när Winberg reste till Utah i december 1853. Hemvändande skånska gästarbetare, som arbetat i Danmark under kriget, stärkte sekten så pass att svenska polismyndigheter och polisspioner hade svårt att följa med. Mormonerna startade församlingar i Slimminge, Lomma, Lund och Malmö och för att koordinera arbetet och inte minst för att organisera utvandringen för alla som ville med till Amerika, upprättades den 25 juni 1853 ett samlat missions- och utvandringsdistrikt för hela Sverige. Huvudkvarteret förlades hos skraddare Lundblad i kvarteret Bethlehem på Rörsgöatan i Malmö.

Lysande änglar på Rörsgöatan

Enligt dåtidens tidningar blev Rörsgöatan snart en mycket orolig plats, som både drog till sig alla som ville döpas och resa ”gratis” till Amerika trots risk för böter och arresteringar, men också folk som protesterade, som kom i slagsmål med de

*Fig. 8. Anders Wilhelm Winberg, född i Lund 1830 och död i Utah 1909, var den första mormonmissionären i Skåne och ledde den första skånska utvandrargruppen till Utah. – Foto från ca 1875 ur *Pioneers and prominent men of Utah 1847–1868*, s. 424, Salt Lake City, 1913.*

Fig. 9. "Ängeln" på Rörsgöatan Hans Pehrsson Lundblad, född i Hurva 1821 och död i Utah 1868, var den som döpte Helena. Han var mormonmissionär i Skåne och ledde utvandrargrupper till Utah 1852–1854. Han förföljdes i Sverige p.g.a. sitt missionärsarbete och i USA p.g.a. skuldsättning till mormonkyrkans PEF (Perpetual Migration Fund) för sin resa till Utah. – Foto: Ancestry.com.

Finns fig 9
i bättre
upplösning?

"heliga" och slog sönder deras fönster och inventarier. Spektaklet uppmärksammades naturligtvis av grannarna i kvarteret Dufvan på andra sidan av Rörsgöatan. Där bodde bland andra skeppstimmerman Carl Nilsson Rosberg som irriterade sig över uppståndelsen runt mormonerna, medan däremot hans hustru Helena Erickson Rosberg blev hänförd, särskilt vid åsynen av de flottaste män hon någonsin sett. Hon berättar senare i sina memoarer om, hur hon såg Winberg och Lundblad som lysande änglar och hur hon blev döpt i hemlighet som en av de första i kvarteret och sedan bara längtade efter att få följa med missionärerna till Zion, det heliga landet i Utah. Hennes berättelse skrevs först 1883, när mormonkyrkans förste arkivarie, Andreas Jensen (1850–1941) från Vendsyssel, påbörjade en storstilad insamling av pionjärernas berättelser. Dessa finns förvarade på Church History Library i Salt Lake City. Helenas historia, som främst fokuserar på förföljelse, omvändelse, religiösa upplevelser och resan till Utah, kan naturligtvis inte verifieras, när det gäller religiösa syner och personliga reflexioner, men fakta i de flesta upplysningar

bekräftas av andra källor. Dessutom har barnen skrivit sina minnen om tiden efter ankomsten till Utah och efter Carls död.

Makarna Rosberg, dop och självmordshot

Carl och Helena gifte sig i Caroli församling 1849 och bosatte sig sedan på Rörsgö-
gatan. Bägge hade vuxit upp i soldatfamiljer, Carl i Uppåkra, Helena i Hyby och
bägge hade flyttat till Malmö, han för att lära timmermansyrket och hon som piga
hos Henrik Kockum. Allt såg ut att gå sin gilla gång. Carl skötte sitt arbete som
skeppstimmerman och Helena passade hus och de barn som föddes 1850 och 1853.
Men allt förändrades sommaren 1853. Inte bara ville Helena döpas i den nya tron,
hon ville också resa till Amerika, oavsett om familjen kom med. Carl protesterade
och menade att han skulle bli fullständigt till åtlöje hos släkten och på sitt arbete.
Hellre ville han ta livet av sig. Men inget hjälpte och natten den 3–4 augusti 1853,
när Carl var ute och provseglade ett skepp, ordnade Helena med barnvakt och
smög med skräddare Lundblad ner till Öresund, där hon och han efter att ha vadat
tillräckligt långt ut i det grunda vattnet, fann ett ställe som var djupt nog för att
hon skulle kunna sänkas ner i sin särk och bli döpt. Enligt Helena försiggick dopet
under ett riktigt festfyrvärkeri av himmelska färger, änglasång och andra guds-
tecken. När Carl kom hem några dagar senare och hörde om dopet, blev han vred,
slängde igen dörren, tog ett rep och gick ut för att hänga sig.

Teologisk förstahjäl

Dock ångrade sig Carl och istället för att begå självmord, övernattade han hos
Helenas storsyster Lovisa, som med sin man bodde utanför vallen i Rörsgösta-
den. Familjen planlagde en motoffensiv och tog kontakt med vice pastorn i Caroli
församling Ephraim Bager (1824–1890), som var en god predikant och debattör

och bad honom möta Hanna och försöka rädda henne ur mormo-
nernas grepp. Men ju mer pastor
Bager försökte överbevisa henne
om mormonernas ”galenskaper
och gäckeri med Guds ord”, desto

Fig. 10. Rörsgögatan mot norr sett från kanalen. Kvarteret till vänster är Dufvan och till höger Bethlehem. – Foto: Harald Bager. Malmö Museer BAG 54.

mer ansåg hon, att hon hade rätten och den sanna uppenbarelsen på sin sida. Ja, hade hon bara varit man, skulle hon ha blivit den ledande teologen och predikanten i Malmö. Pastor Bager dög i alla fall inte till mycket, speciellt som han i brist på andra argument, hotade med att ta barnen ifrån henne, låta ställa henne inför domstol och få henne fängslad. Tvärtom var hon övertygad om att hon hörde hemma hos sina troskamrater i Zion, Guds eget land.

Pastor Bager klagade i februari 1856 sin nöd för Domkapitlet i Lund, om den stora tillslutning mormonerna fått i Caroli församling, vilket berodde på att *”större delen av den arbetande klassen, inom vilken mormonismen nästan uteslutande gjort sig gällande, är boende inom denna församling, så äger denna villolära sitt huvudsäte inom det kvarter, som vanligen kallas Bethlehem”*. Han ansåg också, att orsaken till att det kom så många till mormonernas sammankomster var, att enkelt folk kunde delta bland vänner i vardagskläder i uppvärmda lokaler, medan de inte ägde några söndagskläder utan måste sitta som slodder längst bak i de kalla Malmökyrkorna!

Helenas flyktförsök

I takt med att mormonläran bredde ut sig i Skåne, växte också antalet omvända, som ville utvandra via Malmö–Köpenhamn. Den första större gruppen reste under Anders Winbergs ledning från Malmö i december 1853 och nådde, efter stora förluster i en koleraepidemi, Utah i oktober följande år. Nästa grupp avreste från Köpenhamn i november 1854 tillsammans med Lundblad och hans familj, led ännu större förluster av människoliv och kom fram i september 1855. Båda gångerna måste Helena vänta, medan hundratals av hennes ”bröder och systrar i tron” från Skåne kom iväg till Amerika. Hon kunde inte resa utan sin mans samtycke, men säger sig ha skaffat ett falskt (!) prästbetyg till 1853 års resa. Kaptenen på båten till Köpenhamn tycktes anse, att det falska dokumentet betydde att hon kunde komma ända till Amerika – ingen frågade egentligen efter sådana papper utanför Sverige – men tyvärr för Helenas del hade han avtalat med maken Carl om att stoppa henne, om hon dök upp. Så därför kom Carl och hämtade den bakbundna Helena och hennes bagage, varefter hon under stor uppståndelse från vänner och grannar låstes in och fråntogs alla kläder samt uppmanades att ägna mer uppmärksamhet åt sina två döttrar, Caroline (1850–1858) och Anna Augusta (1853–1854). Nästa flyktförsök ägde rum vid avgången hösten 1854 efter det att dottern Anna Augusta hade avlidit av bröstsjuka, varvid Carl deklarerade att ville hon i alla fall resa, kunde hon dra åt Helvete! I verkligheten blev ”helvetet” Köpenhamn, där hon landade med sin fyraåriga dotter utan bostad, pengar, arbete eller någon som ville hjälpa henne till Amerika. Efter några dagar blev hon tvungen att skriva till Carl, som hämtade henne och dottern i Köpenhamn. Man kan nästan misstänka, att

Fig. 11. Helenas och Carl Rosbergs äldsta dotter, Anna Marie Rosberg (1855–1936) blev efter Carls död 1868 piga i Salt Lake City. Efter att ha gift sig 1875 med en av profeten Brigham Youngs många söner – Oscar Brigham Young (1846–1910) – blev hon en del av Utahs översta samhällsskikt. Av hennes 14 barn nådde 11 vuxen ålder och alla – både pojkar och flickor – fick en akademisk utbildning. Anna Marie dog efter en bilolycka 1936. – Foto: ca 1890 från Ancestry.com.

Fig. 12. Helena och Carl Rosbergs yngsta dotter, Elizabeth Rosberg (1868–1955) följde efter faderns död med modern till Arizona, där hon som de andra barnen måste börja arbeta så tidigt som möjligt. Hon gifte sig som 16-åring 1883 med den 48-årige Joshua Loving (1835–1907) och fick i snabb följd 11 barn. Det är inte minst hennes förtjänst att familjens bilder och minnesberättelser finns bevarade. På bilden ses hon som änka ca 1912 med de tre yngsta barnen. – Foto: Ancestry.com.

dottern Anna Marias (1855–1936) födelse 10 månader senare, var ett tecken på en tillfällig äktenskaplig försoning.

Carls dop och familjens avresa till Amerika 1859

Helena fortsatte att pressa Carl och den 7 december 1857, sedan en stor del av granar och arbetskamrater hade blivit mormoner, lät han äntligen döpa sig av den skandinaviska mormonpresidenten Carl Widerborg (1814–1869). Det räddade äktenskapet och nio månader senare föddes tvillingarna Emma (1858–1916) och Joseph (1858–1929). Den sistnämnde uppkallad efter Joseph Smith, stiftaren av sekten. Familjen hade planerat att resa redan 1858, då en del från kvarteren runt Rörsgöatan hade givet sig av till Köpenhamn. Men resan stoppades av krig mellan mormonerna

och USA:s regering. Alla amerikanska hamnar stängdes för mormoner och resan måste uppskjutas till 1859. Till sist, den 1 april 1859, kom familjen Rosberg iväg från Malmö med en dotter på fyra och ett åttamånaders tvillingpar. Första delen av huvudresan företogs via den ordinarie routen med ångfartyget *L.N. Hvidt* till Grimsby i England och så vidare med segelfartyg från Liverpool till New York.

Denna nionde stora gruppresa med mormoner från Skandinavien blev den hitintills mest lyckade. Istället för som tidigare nio månader tog den fem och dödsfallen, som skördat upp emot en tredjedel av resenärerna på de föregående resorna, reducerades till ett enda med en gammal kvinna från Malmö, som varit sjuk redan innan resan. Allt gick bra, för nu kunde man undvika de kolerahärjade flodresorna från New Orleans och istället åka med ångtåg från New York ända fram till Omaha. Denna utmärkta tur förväntades bli ännu bättre, när järnvägen nått Utah, något som framgår av hela tio samtida berättelser, inklusive den officiella rapporten, *men Helena var väldigt missnöjd.*

Helenas reseberättelse

Redan vid avresan från Malmö var Helena förargad. Hennes storasyster Louise och hennes man hade bara velat betala 8 riksdaler för Carls och Helenas hela efterlämnade bohag och önskade dessutom lillasystemen och hennes familj ”allt ont” på vägen! Denna onda önskan ansåg Helena redan var på väg att inträffa på turen

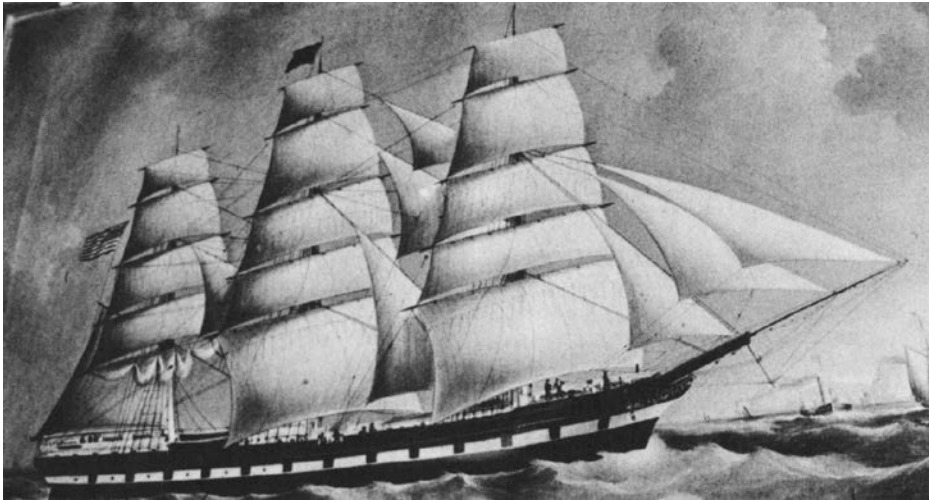

Fig. 13. Segelfartyget William Tapscott på 1525 ton, sjösatt 1852 i Maine, USA, skeppade under åren 1859–1862 fler än tvåtusen danska och svenska mormoner från Liverpool till New York. Bland andra familjen Rosberg från Malmö. – Foto: Ancestry.com.

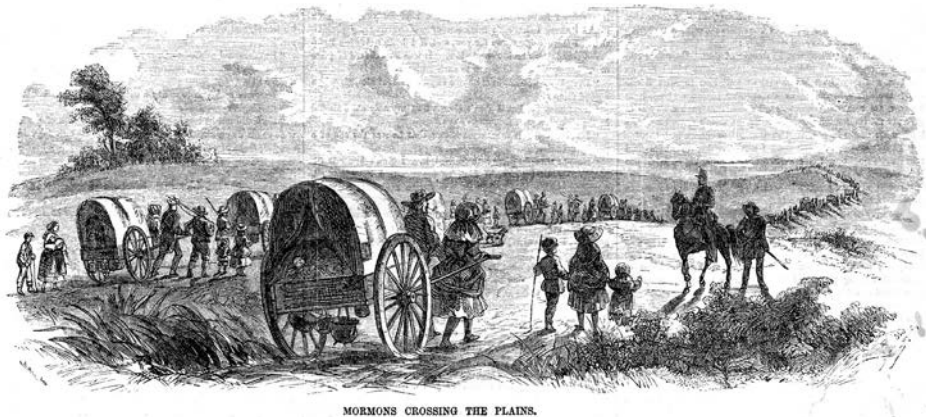

Fig. 14. Under åren 1856–1860 använde sig mormonutvandrarna av dragkärror med två hjul för att transportera barn, mat och övrigt gods de ca 2 000 km till fots från Missourifloden till Utah. Det var med en sådan karavan som familjen Rosberg reste 1859. – Foto ur Ballou's Pictorial, 20 september 1856, s. 1. Boston.

mellan Köpenhamn och Grimsby, när de 355 som var ombord uppförde sig som en flock sjösjuka dumma får, som varje ögonblick förväntade sig att drunkna i Västerhavets vågor. Själv satt hon fastlåst under hela turen med sina åttamånaders tvillingar och en fyraåring och detta fortsatte från Liverpool på den stora och moderna barken *William Tapscott*. När sällskapet 33 dagar senare nådde New York, var hennes armar och ben så styva och plågade att hon vägrade att resa längre. Dock var hon nöjd med järnvägsturen från New York till Nebraska, men fick en chock, när det visade sig att sista delen av resan från Missourifloden till Utah inte bara skulle ske till fots utan att allt resgods, barn och proviant skulle dras på handkärror de resterande 1600 km. Carl drog och Helena skubbade, men det gick tokigt en dag, när kärran välte och hon bröt sin höft (!). Varje afton måste hon bäras till tältet, där hon fick ligga på rygg med en tvilling på varje arm. Då hon inte kunde röra sig, gick hon miste om mottagningsceremonin och utdelning av mat den 2 september 1858 i Salt Lake City. Inte heller kunde hon ett enda ord engelska.

Vad hände sedan?

Invandrarna gavs engelskkunskaper genom att mormonkyrkan från centralt håll placerade de flesta skandinaver i samma område, ca 200 km söder om Salt Lake City, vid Ephraim i Sanpete county. Kyrkan såg också till att gifta ihop folk med varandra oavsett ålder och hur många hustrur en man redan hade.

Om fortsatta problem berättar Helenas döttrar i sina minnesanteckningar.

Varken Carl eller efter hans död Helena, lyckades någonsin betala den skuld de hade till den "eviga fonden" för resan till Amerika. Potatisskörden ödelades av frost eller torka, grödorna åts upp av gräshoppor eller brändes i en rad blodiga konflikter med indianerna, som försvarade sina landområden och alltsamman betydde, att den växande familjen ofta tvingades att flytta runt. Carl blev lantarbetare, men mera känd som officer i mormonernas milis, vilket renderade honom en kort biografi och fotografi i boken "Berömda pionjärer i Utah". Just i detta sammanhang fotograferades hela Rosberg/Roseberry-familjen för första och sista gången 1867.

Fig. 15. Samlade runt Carl Rosberg och Helena Ericksson ser vi deras sju barn. Klockvis från Helenas famn: Elizabeth (1867–1955), Louise (1864–1953), tvillingarna Emma (1858–1916) och Joseph (1858–1929), Anna Marie (1855–1936) samt tvillingarna Hannah (1861–1907) och Charles (1861–1937). På kyrkogården i Pima, Arizona, ligger de flesta av Carls och Helenas barn, svärsöner och -döttrar samt 76 barnbarn begravda. Bilden kan dateras till våren 1867 då Elizabeth föddes 8 mars 1867. – Foto: Ancestry.com.

Mormonresorna, antal, källmaterial

De första mormonresorna och deltagarnas vidare öden hör till den bäst dokumenterade delen av massutvandringen från Europa till USA. Mormonkyrkan registrerade de resande både i Köpenhamn, Liverpool, New York, Omaha i Nebraska och Salt Lake City i Utah och därför kan man hitta avlidna och avfallingar under resans gång. Samtidigt fördes längder över både reseomkostnader, utlån och intäkter. Som redan nämnts deltog Carl och Helena i den nionde skandinaviska gruppresan av trettiosju från Köpenhamn till Utah, som åren 1852–1874 omfattade 5 122 svenska mormoner. Därutöver tillkommer ett okänt antal svenska mormoner, som bosatte sig några månader i Danmark och därefter registreras som danskar vid avresan från Köpenhamn, varav några åter anges som svenskfödda i de amerikanska folkräkningarna.

Från missionär till reseagent

Hur många utvandrare bodde i Malmö

Även om alla svenska mormoner passerade huvudkvarteret i Malmö, innan de fortsatte till Köpenhamn, är det svårt att avgöra vilka som bodde i Malmö, i Skåne

eller kom från övriga Sverige. Det kan endast fastställas person för person, familj för familj, men i stort sett tycks två tredjedelar ha kommit från det skånska missionsområdet i perioden före 1875. Därefter förflyttas tyngdpunkten norrut i landet. I Malmö registrerades 222 transatlantiska utvandrare i Caroli församlings utflyttningslängder 1852–1874 (varav 160 kan identifieras som mormoner), medan Petri församling uppger 81 utvandrare, av dem endast 10 mormoner. Antalet – allt som allt 303 (mer än hälften var mormoner) – visas i tabellen nedanför:

1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862
0	0	1	7	15	0	34	3	17	4	2	29
1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
10	5	6	5	6	9	25	19	36	37	19	5

Fig. 16. Transatlantiska utvandrare enligt utflyttningslängderna för Malmöförsamlingarna Caroli och S:t Petri 1851–1874.

Stämmer antalet utvandrare?

Antalet är svårt att kontrollera med mindre att person för person granskas. Men även utan granskning synes det omöjligt, att 17 968 utvandrare (här av 1 317 mormoner), från Skåne och trakterna runtomkring har köpt biljett i Köpenhamn 1868–1874 efter att ha seglat över Öresund från Malmö, medan endast 150 registreras i flyttningslängderna som transatlantiska utvandrare bosatta i traktens största stad. Gör man en jämförelse med den svenska polisens utvandrarelistor 1874 för de som bodde i Malmö och köpte biljett där, framgår det att församlingarnas utflyttningslängder inte alls stämmer. Caroli och Petri utflyttningslängder har detta år 5 utvandrare, medan Malmö Poliskammarens passagerarlistor har 50 med bostadsort Malmö. Alltså tio gånger fler.

Transatlantisk utvandrings via Malmö	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Köpenhamns politilistor (1868–1874)	(1,471)	6,724	2,475	1,854	1,853	1,420	854
Malmö utflyttningslängder (1868–1874)	9	25	19	36	37	19	5
Malmö poliskammare (1874)	-	-	-	-	-	-	50
Hela Sverige	21,472	32,050	15,430	12,985	11,838	9,486	3,380

Fig. 17. Transatlantisk utvandring via Malmö 1868–1874.

Tabellen visar också tydligt, att den transatlantiska utvandringen har sin första kulmination omkring 1869–1870 och det gäller inte bara för Sverige utan för hela Nordvästeuropa i takt med att USA efter Borgarkrigen 1861–1865 startar en väldig investeringsaktivitet i transport, grundande av miljonstäder samt en mycket kraftig ökning av lantbruksområden med billig jord. De goda tiderna sprider sig också till länder i Europa, samtidigt som befolkningen i ekonomiskt mera tillbakastående land som Sverige och Norge, sätter sig i rörelse mot länder, där det finns arbete, bättre löner och livsvillkor som Danmark, Tyskland och framför allt USA, till dess att världskrisen 1875–1879 för ett tag bromsar utvandringen. Plötsligt kunde man tjäna en massa pengar på investeringar i nya ångfartyg och järnvägar, där kunderna d.v.s. utvandrarerna, kontaktades av ett helt nät av agenter, som kunde tjäna ett ansevärt belopp för varje ”själ” de kunde fånga till just deras transportsällskap. Nu rörde det sig inte längre om missionärernas löften om själens eviga frälsning i det heliga landet Utah, utan reseagenternas om paradisiska villkor redan i det nuvarande livet om man reste till Amerika med just deras fartyg. Agitationen ägde rum överallt, hemma på landet, i städerna, i resebyråer på Norra Vallgatan i Malmö alldeles intill järnvägsstationen och Köpenhamnsfärjan, på båten över Öresund, där skeppspersonalen tjänade på biljettförsäljning över Atlanten samt inte minst på vägen från Öresundsbåtarnas ankarplats vid Kvæsthusbroen via Nyhavn, Sankt Annæ Plads och Store Strandstræde på väg ut till Amerikabåtarnas avgångskaj vid Amalienborg. Eller som författaren av den stora svenska emigrationsutredningen, Gustaf Sundbärg, skrev 1913 ”*faktiskt står den sydsvenska utvandringen i ett starkt beroende av det danska utvandringsväsende*” och har gjort det från början, synes Sundbärg att mena då svenskarna, i motsättning till danskarna, var alltför ärliga, vänliga och initiativlösa, när det gällde näringsliv och skeppsfart!

Agentverksamhet, administrerad från Köpenhamn

Våren 1869 samlade en underagent i Skåne stora skaror av hugade utvandrare, som hört ett rykte om att kungen, Karl XV, hade ställt sig i spetsen för ett stort emigrationsprojekt i Wisconsin, som ingenjör John Ericsson finansierade. Historien var vad vi idag skulle kalla ”fake news” och när gruppen kom till Köpenhamn, hade hjulångaren *Ariel* redan avgått mot New York med fullt passagerartal. Istället måste den danske huvudagenten i Nyhavn, Vilken Hornemann, som spridit nyheten, rekvirera en ångare, fullastad med vete på färd till Hull. Mitt i lastrummet röjdes en kvadratisk yta på 14x14 meter till gruppen utan möjlighet till sovplats, proviant eller toalettmöjligheter och med öppen lucka de tre dagar resan tog, så att passage-rarna inte kvävdes. För övrigt kom resenärerna inte till New York från Hull utan till Quebec i Kanada. Andra utvandrare hade 1870 köpt biljetter av en dansk agent

Fig. 18. Johan (Janne) Damm (1825–1892), född och död i Malmö, var en på den tiden känd svindlare som satt i fängelse flera gånger och till sist dog i Malmö Centralfängelse. Han blev dock aldrig dömd för sin olovliga verksamhet som utvandrare under de hektiska åren 1868–1874. Han lyckades hålla sig undan genom att flytta mellan Malmö, Köpenhamn, Hamburg och New York. – Foto ur Svenskt biografiskt lexikon urn:sbl:17239.

hem berättade fruktansvärda historier om slaveri i kaffeplantagerna, för lite mat, tropiska sjukdomar och bevakning av polissoldater med skarpladdade vapen.

Målet för utvandringen

Lögner om ”fri resa” utnyttjades inte bara för de 322 som reste till Brasilien utan också av agenter som avlönades av regeringarna i Australien och Nya Zeeland. 1868–1874 noterade Köpenhamns politiprotokoll 107 sydsvenskars resa till Queensland i Australien, där de skulle arbeta i sockerplantagerna och 245 lantarbetare med familjer, som skulle röja nytt land på Nya Zeeland. Resorna, som på den tiden ännu skedde med segelfartyg, innebar för att följa vindarna och jordens rundning, en segeltur på 3–4 månader utan stopp från Hamburg till Brisbane eller Christchurch. Utbröt mässling, kolera eller tyfus på mellandäcket på de fullpackade skeppen – som också fraktade levande kor, grisar och får på överdäcket – blev

i Sverige till Nya Zeeland, men när de mötte andra danska agenter i Nyhavn, övertalades de att istället resa den ”närmaste vägen” via Boston i USA till Wellington i Nya Zeeland!

John Damm, född i Malmö 1825, var nog den mest beryktade. Innan han dog i Malmö Centralfängelse 1892, där han var inspärrad för förskingring, hade han gjort bekantskap med fängelser både i Stockholm, Köpenhamn och Hamburg. Han var då anklagad för ärekränkning, majestätsförmärelse, lotterisvindeln och som icke auktoriserad utvandrare 1868–1874 med kontor som efter behov flyttades mellan Malmö, Köpenhamn och Hamburg, allt eftersom marken började brinna under hans fötter. Inte desto mindre lyckades han 1868–1874 skicka 322 sydsvenskar till Brasilien. Själv fick han som de flesta agenter en dusör på 8 Rdr per person, denna gång direkt från den brasilianska regeringen, medan utvandrarerna fick ”gratis resa” som skulle avbetalas med godtyckligt arbete, när de kom fram. Merparten av dessa utvandrare hördes aldrig av, men de få som lyckades komma

dödstalen stora. De som överlevde skulle i alla fall vid ankomsten betala de dödas resekostnader. Därför var det inte mycket att skriva hem om och dessa resor upphörde också i mitten av 1870-talet. Amerikaresorna däremot blev självförstärkande tack vare breven hem och att resorna ofta betalades av de som redan utvandrat.

Villkoren för de resande över Atlanten på de nya och moderna ångfartygen blev allt bättre och genomfördes i stort sett utan att någon avled.

Av de 17 968 biljetter (härav 1 317 mormoner) som utfärdades för svenska utvandrare i Köpenhamn 1868–1874 var resmålet följande (mer än 100):

4 856 köpte biljett till New York (de flesta reste sedan vidare)
3 681 Illinois (dito)
2 198 Minnesota
1 317 Utah
472 Massachusetts (en del reste vidare)
346 Iowa
322 Brasilien
245 Nya Zeeland
219 Wisconsin
211 Nebraska
169 Kanada
162 Kansas
162 Pennsylvania
144 Michigan
107 Australien
101 Kalifornien

Fig. 19. Resemål för svenska utvandrare som köpte biljett i Köpenhamn 1868–1874.

Utvandrarlagarnas tillkomst

För att få slut på humbug och svindel antog Danmark, Norge och Sverige 1868–1869 utvandrarförordningar med i stort sett samma innebörd. Utvandraragenterna skulle ha statsborgarskap i det land de arbetade i. De skulle betala en betydlig summa till staten som borgen för att överhuvudtaget få sälja biljetter och *alla* utvandrarakt (biljetter) skulle godkännas och registreras av polismyndigheten i respektive land innan de kunde användas. Dessutom skulle alla passagerarfartyg, som seglade i direkt route till utländsk hamn godkännas både vad gällde proviant, läkartillsyn och storlek i förhållande till passagerarantalet. I Sverige blev det inte aktuellt att inspektera fartyg i direkt route, eftersom alla resor gick *indirekt* via Storbritannien eller Danmark med brittiska eller danska skepp, medan för Danmarks del 1869–1874 och

1880–1935 trafiken gick *direkt* mellan Köpenhamn och New York. Dessutom fanns *indirekta* linjer mellan Köpenhamn via Kiel/Hamburg, Hull, Grimsby och Leith eller via Esbjerg till Harwich.

Svenskar via Köpenhamn	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Indirekt via England eller Danmark	1 069	3 390	1 435	1 394	1 796	1 063	840
Direkt Köpenhamn–New York	0	1,526	914	136	57	39	14

Fig. 20. Resevägar för svenska utvandrare via Köpenhamn 1868–1874.

Resvägar och skeppsrouter

Medan Malmö och Göteborg, båda som utvandrars- och hamnstäder, gynnades av stambanorna från Stockholm, som öppnades 1864 respektive 1862, invigdes Väst-kustbanan Göteborg–Malmö i sin helhet först 1896. Redan 1866 samlades en lång rad lokala, regionala och danska Atlantlinjer under en ägare DFDS (De forenede Dampskibslinier), vilket betydde att företaget, som reellt styrdes av den danske finansmannen C. F. Tietgen, inte bara drev danska inrikes router utan också fartygslinjer till Finland, Stockholm, Göteborg – och Malmö. Dessutom router från Köpenhamn och Esbjerg till Storbritannien och Nordatlanten samt 1879–1935 den danska Amerikalinjen Köpenhamn–Oslo–New York. Därmed kom utvandrare från svenska ostkuststäder och Göteborg att befordras med danska skepp till Amerika via Köpenhamn.

Agenternas interessesfärer i Sverige

Under perioden växte två utvandringsområden och två agentsystem fram, åtskilda från varandra. Det ena, med huvudagenturen i Göteborg, använde sig nästan uteslutande av brittiska skepp i Liverpool och Glasgow och sände därför utvandrarerna endast till Hull via det brittiska Wilsonrederiet. Det andra, som leddes av huvudagenter i Köpenhamn, använde sig både av direkta router från Köpenhamn till Nordamerika och indirekta från Danmark via Tyskland eller Storbritannien. Gränsen kan tydligt ses: I stort sett alla från Malmöhus, Kristianstads, Kronobergs och Kalmar län åkte via Malmö–Köpenhamn, medan alla andra svenska transatlantiska sjöfarare i första hand avreste från Göteborg och, när det gäller de nordligare svenska länen, via Norge.

Den danska dominansen i de skånska landsdelarna stärktes ytterligare av en dom i den danska Högsta domstolen 1872, som fastställde att en dansk huvudagent

i Danmark inte hade något som helst ansvar för en svensk underagents görande, trots att han var anställd av huvudagenten. Framöver var det alltså fritt fram för huvudagenter i Köpenhamn att via bulvaner värva utvandrare i Skåne m.m. och med annonser, som angav att det var mycket billigare att resa via Köpenhamn än via Göteborg och att båtarna från Göteborg var rena kreaturstransporter samt antyda att via Danmark kunde man resa utan identitetspapper.

Direkt till Amerika!

Transporterna från Köpenhamn blomstrade därför upp i sådan grad att flera utländska rederier redan 1869 började samarbeta med C. F. Tietgen (1829–1901) om den skandinaviska marknaden med direkt förbindelse till Amerika. *North American Lloyd*, som grundlades 1866 i New York och som med sju väl använda fartyg, seglade på routen nio gånger. Den första avgången den 16 april 1869 och den sista den 11 maj 1870 med sammanlagt 2 834 svenskar och bara 1 888 danskar. Britiska *National Line*, grundad 1863 med huvudsäte i Liverpool, kvävde emellertid effektivt den amerikanska konkurrenten genom att med bara två avgångar, men med starkt reducerade priser, i april 1870 och 1871 befodra 1 429 svenska passagerare och 581 danskar Köpenhamn–New York på fartyget *Danmark*. Det tyska rederiet *Baltischer Lloyd*, grundlagt 1870, nådde att genomföra 14 avgångar juni 1871 till 23 maj 1874 från Köpenhamn med fem skepp, innan det gick i konkurs. Konkursen berodde dels på att *Thorwaldsen* förläste på Hallands Väderö den 4 april 1873 och därefter måste huggas upp i Torekov, dels för att trafiken blev olönsam under de magra utvandråråren 1874–1879. Sammanfattningsvis så var Göteborg helt dominerat av brittiska kapitalintressen, medan Danmark balanserade både politiskt och ekonomiskt utvandrarrörelsen via Malmö mellan Storbritanniens och det nya tyska kejsarikets intressen på Atlanten.

Poliskontroll

Utvandrarförordningen betydde att polismyndigheten i Danmark, som kontrollerande instans, skulle vänja sig vid nya arbetsområden. De kritiserades hårt av myndigheterna i New York för de många sjuka passagerarna på den amerikanska hjulångaren *Ariel* som avgick från Köpenhamn den 16 april 1879 och som den danska polisen borde ha stoppat. Fartyget sattes i karantän vid ankomsten till New York den 6 maj. Skeppsläkaren Broberg måste också erkänna att ”*især de svenske passagerer var i så dårlig helbredstilstand*” att några hade frånsorterats redan vid avfärden i Köpenhamn men att de fortfarande var i flertal vid ankomsten till Amerika.

Tre utvandraroeden från Poliskammarkivet i Malmö

Utvandrarnas öden och bakgrund kunde naturligtvis vara ganska olika, något man kan få ett intryck av från brev, som inlagts i Malmö Poliskammarens utvandrarelistor och som samtidigt illustrerar de svårigheter det kan vara att följa samma person genom svenskt, danskt och amerikanskt källmaterial. Till exempel skiftar flera namn efter ankomsten till USA eller alla redan i Danmark. Poliskammarens i Malmö utvandrarelistor, som börjar 1874, innehåller inte bara upplysningar om de resandes namn, ålder, sista uppehållsort, agent, destination och tidpunkt för kontraktets upprättande utan i några volymer finns inlagda handlingar, som hänför sig till journalnummer. De flesta innehåller samtycke till resan för omyndiga. Föräldrar, make eller förmyndare skulle ge tillåtelse till resa för barn under 21 år och gifta kvinnor. Hade då den äkta mannen utvandrat i förväg för att etablera sig, måste han därför på ett eller annat sätt meddela att hustrun var välkommen. De ovan nämnda breven har sänts från St. Peter i Minnesota den 6 april 1874, Howard City i Michigan den 26 april 1874 och Brooklyn i New York den 15 augusti 1874. De första två breven har skrivits av lantarbetare, det tredje av en fashionabel skraddare.

Brev från Peter Mortenson

Brev nummer 1 är skrivet av Peter Mortenson (alias Johannesson i Sverige) född i Härlunda 1828 till hustrun Elin Håkansson i Malmö, född i Örkened. Brevet är daterat den 6 april 1874 i Minnesota.

*”Ömt älskade, kära maka och barn!
Guds nåd och frid vare med och öfver
oss alla! Jag vil nu återigen skrifva några
rader och låta dig veta huru jag har
det. Jag har Gud ske lof! helsan och mår
ganska godt”... Han berättar att det går
bra att få arbete och han har arbetat två*

Fig. 21. Peter Mortenson (1828–1906) reste redan 1871 till Minnesota och tjänade så mycket som lantarbetare att han 1874 kunde köpa ett "Homestead" och sända bud efter hustrun Eline Håkansson (1833–1921) och deras sju barn. Brevet hem var fyllt av många goda råd kring resan. Bilden av det äkta paret tycks visa att Eline klarade resan bra. – Foto taget i New Sweden, Nicollet County, Minnesota ca 1885. Ancestry.com.

år på samma plats och får nu 2 dollar mer om månaden än förra året och har till och med fått fritt i augusti för att delta i ”harvesten” (skörden), där man kan tjäna upp till 3 dollar om dagen.

Biljetten

Härefter följer en lång rad med praktiska råd till hustrun, det viktigaste var att hon såg till att få ett riktigt polisauktoriserat kontrakt med destination St. Peter i Minnesota och därefter skriver ett eller minst två brev till honom, så att han åtminstone får ett brev och vet, när han skall komma och hämta henne och barnen i St. Peter. Elin skaffar mycket riktigt en polisauktoriserad biljett och uppfyller också ett annat råd, nämligen att få ”*afprutadt på biljetterna, ty ni ären så mange och små*” – eller sagt med andra ord se till att barnen uppges vara yngre, då barn under 12 år reste för halvt pris och gratis om de var under ett. Vi känner ju barnens födelsedatum från både kyrkböckerna i Härlunda socken, Kronobergs län och från en rad amerikanska folkräkningar. I verkligheten är barnen Kristina 20 år, Sissa 15, Johanna 13, Anna 11, Håkan 8, Johan 6 och Emma 3, men står i biljetten som 15, 11, 9, 7, 6, 4 och 11 månader.

Reseråd

Till sist följer en rad detaljerade råd till resan. Hon skall märka sin reskista och de saker som packas ner på skeppet med synligt namn och adress, men samtidigt se till att ha handbagage med mat och ombyte. Hon kan gott baka lite tunnbröd, men torka det ordentligt så att det inte möglar under färden och också ta med 50 stora sillar i ättika... (härefter saknas resten av brevet och därmed också underskriften). Så hur vet vi att familjen Johannesson är Mortenson i Amerika?

Det är inget tvivel om att hela familjen når fram till Amerika, även om de i efterföljande källmaterial bär efternamnet Mortenson i folkräkningarna för New Sweden i Minnesota. I folkräkningarna har samtliga i familjen de födelseår de hade i Sverige och samtliga förnamn nämns också i en motsvarande turordning, supplerat med en Ida, född 1878 och Theodor 1879, och de bor i det nästan hundra procentiga svenska området 120 km sydväst om Minneapolis med ortsnamnen New Sweden, Svea och Skane.

Brev till Ingrid Larsdotter

Brev nummer 2 är skrivet av Peter Johan Hagstrom, alias Jonasson i Sverige (1829–1908) till hustrun Ingrid Larsdotter (1832–1918). Brevet är daterat den 26 april 1874 Howard City i Michigan.

Utöver inledningen ”*Älskade Hustru*” och avslutningen ”*en öm och kär hälsning från mig til dig. Lef glad förnöjd och säll det är min önskan alla dar, tecknar din man P. Hagström*” innehåller brevet först och främst anvisning om en förutbetalad biljett från Malmö och hela vägen till Howard City. Brevet är ytterst prosaiskt och handlar om tekniska saker i samband med resan, dels och inte minst vad han behöver och vill att hon skall ta med. Som i brevet ovan försöker också Peter Hagström få hustrun till att ljuga om barnens ålder. Barnen, som i verkligheten är 17, 11, 8 och 5, vill han ha till 11, 8, 6 och 3. Det lyckas inte att narras om barnens ålder, inte heller vill polisen gå med på att maken heter Peter Hagström. Både, när han 1870 reste till Amerika med parets äldsta dotter, som då var 16 år gammal och nu 1874, när hustrun reser med resten av familjen noteras det som ”Bonden Peter Jonassons hustru med barn”. Det betyder att i de nutida ofta felaktiga registreringarna av utflyttningslängderna, har Peter Jonasson registrerats som rest till Amerika två gånger från Södra Ljunga socken i Kronobergs län.

”*Upplysning hur du skall ställa allt innan du reser*”

Avsikten med brevet är först och främst att understryka vad hon skall ta med till honom. Framför allt snickarverktyg, nämligen ”*småsaker såsom Glasplögen och Träskotyget även rundsågsklingan och klyftesågen, även två av dom stora potatis hakkerna, samt ett par brädploghyveljärn*”. Verktygen skall hon lägga i en stor tråkista, som skall kunna öppnas för tullkontrollen. Hans behov av sådana verktyg beror på att Howard City, som ligger mitt i de en gång stora skogshuggningsområden i centrala Michigan, hade fått järnväg 1874 till Detroit och därefter attraherade många från Småland och märkligt nog Falster i Danmark.

Själv skulle hon slutligen inte ta med för mycket som spinnrock och andra ting som inte alls används i Amerika på samma sätt som i Sverige. Vad gäller mat, förmanar han hustrun att nöja sig med en liten korg som räcker över Öresund, eftersom mat är inkluderat i biljetten från Köpenhamn för henne och barnen och hon skall därför inte betala något som helst till någon som helst. Som sjösjukemedel föreslår han fett och kryddnejlikor samt att hon skall binda sig hårt om magen.

Det låter inte så trevligt och det verkar som om Peter också tänker det för efter denna svada, slutar han brevet med att ”*Om nu resan faller dig för svårt före, att du inte vill resa, så skicka biljetten tillbaka med det snaraste*”.

Vad hände sedan?

Hela familjen når under sommaren fram till Howard City i Michigan via Köpenhamn, New York, och Detroit och bortsett från att de i alla följande folkräkningar

skall sökas under namnet "Hagstrom" är förnamn och ursprungliga födelsedatum från födelseboken i Södra Ljunga i stort sett överensstämmande. På 1870-talet flyttar familjen till Clam Lake, Wexford County i Michigan, ca 100 km norr om Howard City. Här mellan åker och skog och många sjöar, som påminde om Södra Ljunga, kommer de att bo kvar under flera generationer och deras gravstenar finns fortfarande kvar på ortens kyrkogård Clam Lake Cemetery, som i dag ligger nära ett exklusivt ferieområde med flygplats och en rad golfbanor!

Fig. 22. Till höger på bilden ses Ingrid Christina Hagström (1854–1934) under en kaffepaus på ägorna. Hon kom 1870 med sin far Peter Hagström (1829–1908) till Amerika medan hennes mor och ytterligare fyra syskon kom 1874. Ingrid Christina gifte sig 1877 med Peter Rydquist som ses till vänster i bilden. De tryckta fastighetskartorna (Plat Maps) från det amerikanska lantmäteriet visar att familjerna Hagström och Rydquist var grannar och tillsammans uppodlade de centrala delarna av Clam Lake Township, Wexford County, vid staden Cadillac i Michigan. – Foto från 1920-talet. Ancestry.com.

Brev från skräddarmästaren Carl Fredrik Westin

Brev nummer 3 är skrivet av skräddarmästaren Carl Fredrik Westin (1835–1902) till hustrun Emma Charlotta Louise Westin (1851–1910) i Vinslöv. Detta brev kan lätt identifieras, då både brev och kuvert, poststämplat New York den 18 augusti 1874, med avsändaradress: 438 Fulton Street, Brooklyn och mottagaradress c/o Follin, Wendslöf, Oretorp, har bevarats. Hos Malmöpolisens har brevet registrerats som bilaga till en biljett via Köpenhamn och Hamburg till New York, som köpts i Malmö den 5 september 1874 och med en egen hytt i 1:a klass för fru Emma Westin (23) och dottern Emma (1), medan två tjänstepigor från Vinslöv – Hanna och Maria Olsson, 25 och 17 år gamla – reste på 3:e klass mellandäck.

"I am bak kom and meet me"

Vi vet inte om Emma Westin, född Follin, någonsin fick det brev som hennes betydligt äldre make, skräddare Westin, hade skickat från New York två och en halv vecka före hennes avresa från Malmö. Det vidareändades nämligen från Malmö till

Vinslöv och i retur innan det hamnade i Poliskammarens arkiv. Avsändaren räknade själv med att brevet inte nådde fram för han inleder med *”Min älskade Hustrue! Jag vill ej förlora tilfället att sända ett par rader i hop om att di måtte träffa dig innan du lämnar Sverige”*. Men därefter verkar han inte riktigt veta vad han skall skriva till sin 16 år yngre hustru. Hela första sidan innehåller tankar om vad som kan intressera en ung dam och därför ger skraddarmästaren på följande sidor en längre redogörelse om det nyaste parisiska modet 1874 i New York. Enligt honom hade det alltför kropps närt tyg fram till och för våldsamt turnyr bak. I övrigt mår han bra och hoppas att hon också mår bra och på fjärde sidan kommer han fram till sitt egentliga ärende *”att du säger mig med hvilken Ångbåtslinje du reser tillbaka”* – då *”jag har nu inte erhållit något brev från dig sedan den 5te Augusti, 10 Dag sedan, så jag väntar nu dagligen derpå”*. Om hon skulle komma till Hoboken och skulle han inte stå och vänta på kajen, *”så sänd ett telegram, där du skriver: I am bak kom and meet me. Det koster inte mycket, kan hända 50 cent”*.

För- och efterhistorien

Emma, dottern och de två tjänstepigorna anlände till New York den 29 september med Hamburg–Amerikalinjens *”Silesia”*, som hade avgått från Hamburg den 16 september. Hon var för övrigt van vid turen och hade redan den 11 augusti 1869 köpt biljett från Köpenhamn till New York. Som sjätte barn till trädgårdsmästare Johan Follin (1809–1852) på Oretorp säteri blev hon tidigt faderlös och modern fick det så fattigt att de flesta barnen reste till USA, även Emma. Hon började som tjänstepiga, men gifte sig 1872 med skraddare Carl Frederik Westin i Brooklyn och de fick dottern Emma Victoria den 28 maj 1873. Kort efter reser familjen hem till Sverige och Vinslöv för att hälsa på systemen Hedda och modern Christina. Det är alltså hennes tillbakaresa biljetten och brevet avser.

Fig. 23. Emma Victoria Westinn född 1873, ses här i januari 1916 på en av de passbilder som finns från hennes och hennes man William Knoxs många resor till Europa. Den första Europaresan gjorde Emma Victoria redan 1873 då hon som nästan nyfödd var hemma i Vinslöv i Skåne med sin mor Emma Charlotta Westin (1851–1910). Som framgår av brevet från skraddarmästaren Carl Fredrik Westin (1835–1902) saknade han sin unga hustru och ettåriga dotter när de var hemma i Sverige.

– Foto: Ancestry.com.

Carl Fredrik föddes i Västra Vassby i Föra socken på norra Öland som nr fem av åtta i en större syskonflock. Föräldrar var båtsman Peter Andersson Tächt (1802–1853) och Kjerstin Olufsdotter. Han blev utlärare som skraddargesäll i Kalmar – *först nu med efternamnet Westin* – och fortsatte via Borås till Göteborg. Härifrån reste han två gånger, 1857 och 1859 till Norge och fortsatte sedan 1860 till USA. Här kom han precis lagom för att anmäla sig som frivillig i borgarkrigen (1861–1865), först i ett Delaware regemente, senare i ett från New Jersey. Han kom helskinnad igenom krigen och slog sig ner som skraddarmästare i Brooklyn, där han, vilket framgår av de lokala adresskalendrarna, byggde upp ett framgångsrikt företag. Där han alltså möter den mycket yngre Emma omkring 1870–1871 och får så barnen Emma Victoria (gift Knox) och Clarence Westin. Dottern Emma, som synes varit vacker av de många passbilderna att döma, gifte sig 1894 med en rik skotsk timmerhandlare och bosatte sig i Stamford, Connecticut och fick sönerna William (1895) och Allan (1899), som bägge kom att delta i båda världskrigen.

Sammanfattning och något om källmaterial och litteratur

Början på den stora transatlantiska utvandringen från Malmö så som den utformades sig från 1850-talet är ett hitintills ganska obehandlat forskningsfält. De flesta svenska forskare fokuserar helt på Göteborg som "Amerikahamn", medan den näst största utvandrarhamnen, Malmö, högst nämns i någon bisats. Det beror i verkligheten på att det svenska traditionella källmaterialet för svensk emigration, nämligen kyrkornas utflyttningslängder, inte räcker till. Dessutom har man från svensk sida inte varit uppmärksam på att mormonerna spelar en avgörande roll i starten av den sydsvenska utvandringen via Malmö och Köpenhamn. Härmed har man också mist helhetsbilden av att utvandringen genom Malmö närmar sig en fjärdedel av den samlade svenska transatlantiska utvandringen och att utvandringen från Sverige är betydligt större än man hitintills antagit. Tyngdpunkten i den stora utvandringen – både den transatlantiska och den interna till andra europeiska länder – skall flyttas söderut med Malmö som huvudpunkt.

Rent praktiskt har dessa slutsatser också en stor betydelse för släktforskare, som därigenom får ett redskap till att följa de omkring 20 000 sydsvenskar, vars namn, reserouter och ankomstställen man tidigare inte fått grepp om för den tidiga perioden åren 1852–1874. Problemet är ju att denna sydsvenska utvandring till betydande del styrs från Danmark, Storbritannien, Tyskland och Amerika och att man därför måste arbeta med källmaterial från dessa länder istället för de mer otillräckliga utflyttningslängderna.

Beträffande litteratur har det skrivits mängder av lokalt begränsade stora och små verk om den svenska utvandringen, både till Europa och över Atlanten, först

och främst studentuppsatser, som dock i stort sett alla bygger på utflyttningslängder som huvudkälla. Just för Malmö finns endast Bertil Rantofts otryckta trebetygs uppsats i historia ”*Emigrationen från Malmö till Nordamerika 1865–1914*” från 1979, som förvaras på Malmö Stadsarkiv. Uppsatsen omfattar en lista över de flesta transatlantiska utvandrare, som under perioden har antecknats i församlingarnas utflyttningslängder. Författaren konkluderar emellertid att ”*Utflyttningslängden är i själva verket långt ifrån tillförlitlig*” och vidare att ”*möjligen kan passagerarlistorna som finns i utskeppningshamnarnas polisarkiv ge ökad kunskap i dessa frågor*”. Detta tankesätt kom först till användning i artiklar av Birgit och Henning Bender, som samtidigt innehåller argumentation och viktig diskussion för den här skrivna artikeln.

Översättning från danska av Birgit Bender

Källor och litteratur

Källor i urval

Statens Arkiver, Rigsarkivet, Köpenhamn

3. Politiinspektorat. Udvandrerprotokoller 1869–1934; Skibsekspeditioner 1869–1931, Skandinaviske Mormonudvandrere via København 1872–1894, Sager vedr. udvandreragenter og deres befuldmægtigede 1871–1899.

Malmö Stadsarkiv

Poliskammaren i Malmö. Utvandrelistor 1874, D3:1.

Malmö S:t Petri och Caroli kyrkoarkiv. Utflyttningslängder 1850–1874.

Timmergesällaget i Malmö 1848–1859.

Litteratur i urval

Bender, Birgit och Henning, ”Återfunna svenska utvandrare via Danmark 1868–1909” i *Med Malmö i Minnet – Malmö stadsarkiv 100 år*, s. 84–96. Malmö, 2003.

Bender, Henning, ”Indvandringen fra de skånske landsdele og Småland til Bornholm 1850–1920 – Den ’glemte indvandring’ og internettet” i *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 3, s. 1–25. Lund, 2012.

Bender, Henning, ”Utomeuropeisk utvandring från de skånska landsdelarna via Köpenhamn åren 1852–1873. Del 1.” i *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 4, s. 1–20. Lund, 2015.

Bender, Henning, ”Utomeuropeisk utvandring från de skånska landsdelarna via Köpenhamn 1874–1910. Del 2.” i *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge*, nr. 3, s 1–23. Lund, 2016.

Hvidt, Kristian, *Flugten til Amerika*. Aarhus, 1971.

Jensen, Andrew, *History of the Scandinavian Mission*. Salt Lake City, 1927.

Lext, Gösta, *Studier rörande Svensk Emigration till Nordamerika 1850–1880*. Göteborg, 1977.

Mulder, William, *Homeward to Zion – The Mormon Migration from Scandinavia*. Minneapolis, 1957.

Rantoft, Bertil, *Emigrationen från Malmö till Nordamerika 1865–1914*. Otryckt trebetygsuppsats i historia ... Malmö, 1979.

Sundbärg, Gustav, *Emigrationsutredningen – Betänkande och 21 bilagor*. Stockholm, 1907–1913.

Internetsökvägar i urval

www.udvandrerarkivet.dk – danska polislistor över utvandrare 1868 och framåt.

<https://mormonmigration.lib.byu.edu> – sökdatas på skepp, personer och tillhörande källor, t.ex. samtida eller senare nedskrivna reseberättelser. Här hittar vi Helena Rosbergs berättelse.

<https://history.lds.org/overlandtravel/companies> – motsvarande sökdatas för transporter på land.

<https://user.xmission.com/~nelsonb/scand.htm> – skandinavisk mormonregistrering i Köpenhamn 1852.

<https://www.ancestry.com> – ger en god ingång till amerikanska källor och bilder.